

УДК: 347.2: 341.9: 342.7
<https://doi.org/10.33744/2663-6352/2026-1-19-85-92>
<https://orcid.org/0000-0003-2651-4977>

Дуліба Є. В.,
 доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
 конституційного права і галузевих дисциплін
 Навчально-наукового інституту права та
 гуманітарних наук Національного університету водного
 господарства та природокористування,
 м. Рівне, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-2667-5167>

Теремецький В. І.,
 доктор юридичних наук, професор, провідний науковий
 співробітник відділу правової взаємодії бізнесу та
 держави Науково-дослідного інституту приватного
 права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака
 Національної академії правових наук України,
 м. Київ,, Україна

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ТА МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНИХ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено формування та еволюцію правових позицій Верховного Суду у справах щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок антитерористичної операції, операції Об'єднаних сил та повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. Висвітлено підстави звернення до суду фізичних та юридичних осіб з позовами про відшкодування матеріальної та моральної шкоди. Зазначено, що вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної в умовах війни в Україні, пред'являлися як до держави Україна та її органів державної влади, так і до російської федерації та її державних органів.

Виділено та проаналізовано правові позиції щодо належності та допустимості доказів розміру шкоди, завданої нерухомому майну внаслідок антитерористичної операції, підстав та обсягу відповідальності держави, її позитивних обов'язків у сфері захисту права власності, застосування інституту судового імунітету рф та можливості українських судів вирішувати спори за позовами осіб до рф про відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії рф. Окрему увагу приділено правовим позиціям щодо участі держави-агресора як відповідача у справах, розмежування механізмів компенсації за зруйноване внаслідок збройної агресії житло до та після 24 лютого 2022 року, а також визначення суб'єктивного складу отримувачів компенсації та меж відповідальності держави України у випадку неможливості виконання судових рішень про стягнення шкоди з держави-агресора.

Встановлено, що еволюція правових позицій Верховного Суду відображає зміну підходів від спорів про відповідальність держави Україна за невиконання позитивних обов'язків щодо захисту права власності до визнання можливості безпосереднього судового переслідування держави-агресора в національній юрисдикції. Обґрунтовано, що відповідна практика Верховного Суду виконує не лише правозастосовну, а й орієнтуючу функцію для подальшого вдосконалення національного механізму компенсації шкоди, завданої війною.

Зроблено висновок про поетапний характер формування правових позицій Верховного Суду, їх тісний зв'язок із розвитком національного законодавства. Підкреслено, що розвиток судової практики Верховного Суду у цій сфері зумовлюватиме подальшу деталізацію та уніфікацію підходів до захисту порушених прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії. Наголошено на необхідності подальшого наукового осмислення зазначеної проблематики та нормативного вдосконалення механізмів відшкодування шкоди, завданої в умовах війни, з урахуванням принципів справедливості, пропорційності та ефективного судового захисту.

Ключові слова: *компенсація, право власності, захист прав, матеріальна та моральна шкода, відшкодування шкоди, пошкоджене/зруйноване нерухоме майно, правові позиції Верховного Суду, збройна агресія.*

DULIBA E., TEREMETSKYI V. LEGAL POSITIONS OF THE SUPREME COURT ON COMPENSATION FOR MATERIAL AND MORAL DAMAGES CAUSED DURING THE WAR IN UKRAINE

Abstract. *The article examines the formation and evolution of the Supreme Court's legal positions in cases concerning compensation for material and moral damage resulting from the Anti-Terrorist Operation, the Joint Forces Operation, and the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The grounds on which individuals and legal entities bring claims for compensation for material and moral damages before the courts are analyzed. It is noted that such claims, arising from damage caused in the context of the war in Ukraine, have been brought both against the State of Ukraine and its public authorities, as well as against the Russian Federation and its state bodies.*

The key legal positions regarding the admissibility and sufficiency of evidence for assessing damage to immovable property caused during the Anti-Terrorist Operation, the grounds and scope of State liability, the State's positive obligations in the sphere of protection of property rights, the application of the doctrine of State immunity of the Russian Federation, and the possibility for Ukrainian courts to adjudicate claims brought against the Russian Federation for compensation of damage caused by armed aggression are identified and analysed. Special attention is paid to legal positions concerning the participation of the aggressor State as a defendant in such proceedings, the differentiation of compensation mechanisms for destroyed housing before and after 24 February 2022, the determination of the category of eligible recipients of compensation, and the limits of Ukraine's liability in cases where enforcement of judgments against the aggressor State is impossible.

It is established that the evolution of the Supreme Court's legal positions reflects a shift in approach from disputes concerning the State of Ukraine's liability for failure to fulfill positive obligations regarding the protection of property rights to the recognition of the possibility of direct judicial prosecution of the aggressor state within national jurisdiction. It is substantiated that the relevant practice of the Supreme Court serves not only a law-enforcement function but also a guiding function for the further improvement of the national mechanism for compensating war-related damages.

It is concluded that the Supreme Court's legal positions have formed gradually and have been closely linked to the development of national legislation. It is emphasized that the further evolution of the Supreme Court's case law in this field will lead to greater refinement and harmonization of approaches to the protection of violated rights of individuals affected by armed aggression. The need for further scholarly analysis of the issue and for improvements to the legal framework governing compensation for war-related damage, in accordance with the principles of justice, proportionality, and effective judicial protection, is also highlighted.

Keywords: *compensation, property rights, protection of rights, material and moral damage, compensation for damages, damaged/destroyed immovable property, Supreme Court legal positions, armed aggression.*

Постановка проблеми. Антитерористична операція, операція об'єднаних сил, а також повномасштабна збройна агресія російської федерації (далі – рф) проти України спричинили значні людські втрати та масштабні руйнування об'єктів житлової і нежитлової нерухомості. Унаслідок цих подій значна кількість фізичних та юридичних осіб зазнали матеріальної та моральної шкоди, що зумовило їх звернення до судів України з метою захисту та відновлення порушених прав.

Протягом останніх років діяльність Верховного Суду (далі – ВС) як найвищого суду в системі судоустрою України відіграла важливу роль у формуванні єдиних підходів до розгляду цієї категорії справ. У своїх правових позиціях ВС визначив основні напрями розвитку правозастосування у сфері відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, забезпечивши тим самим єдність судової практики та ефективність судового захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові позиції ВС відіграють важливу роль у здійсненні правосуддя, однак їх дослідження у сфері відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої війною, досі не набуло належного рівня системного наукового осмислення. Водночас окремі аспекти судового захисту розглядалися у працях, присвячених правовим аспектам процедур відшкодування шкоди, завданої збройною агресією рф (Н. Онищенко та інші [1], О. Г. Предместніков та інші [2]). Питання можливості компенсації моральної шкоди, завданої збройною агресією, у зв'язку із загибеллю члена сім'ї, а також відповідну судову практику щодо визначення розміру такої компенсації досліджувала С. Попова [3]. М. Степчук у своїй науковій розвідці проаналізував еволюцію українського законодавства щодо відшкодування майнової шкоди, завданої внаслідок проведення антитерористичної операції, до початку повномасштабної війни проти рф, а також окремі проблеми судової практики у цій сфері [4]. Водночас комплексного дослідження саме правових позицій ВС у зазначеній сфері наразі не здійснено, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Мета статті полягає у проведенні комплексного аналізу правових позицій Верховного Суду у справах щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, а також визначення основних тенденцій їх формування та впливу на розвиток судової практики і правозастосування у відповідній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування правових позицій ВС розпочалося після початку проведення антитерористичної операції відповідно до указу Президента України від 14.04.2014 № 405/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року» «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» [5]. Під час проведення антитерористичної операції, а згодом операції Об'єднаних сил, території, на яких здійснювалися відповідні заходи, зазнали значних руйнувань, що спричинило масштабні негативні наслідки для населення та зумовило звернення постраждалих осіб до суду з метою захисту своїх прав і отримання відшкодування за завдану матеріальну та моральну шкоду.

Водночас слід зауважити, що позови подавалися як до держави Україна та інших суб'єктів, уповноважених на здійснення боротьби з тероризмом відповідно до Закону України від 20 березня 2003 року № 638-IV «Про боротьбу з тероризмом» [6], так і до рф та її органів. Спочатку підставою для таких звернень була стаття 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», якою передбачалося право фізичних і юридичних осіб на відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом, за рахунок Державного бюджету України з подальшим стягненням суми такого відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду [6]. Надалі, з прийняттям Закону України від 18 січня 2018 року № 2268-VIII «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», у статті 2 було визначено, що відповідальність за матеріальну чи нематеріальну шкоду,

завдану Україні внаслідок збройної агресії рф, покладається на рф відповідно до принципів і норм міжнародного права [7]. Крім того, позови про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, у тому числі про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на нерухоме майно, його знищення чи пошкодження, у зв'язку зі збройною агресією рф, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, а також надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, можуть пред'являтися також за місцем проживання або перебування позивача [8].

Однією з перших правових позицій, сформованих у цій категорії справ, стала позиція щодо належних і допустимих доказів розміру шкоди, завданої нерухомому майну внаслідок антитерористичної операції, викладена в постанові Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 25.04.2018 у справі № 227/6023/15-ц. У цій справі позивач звернувся до суду з вимогою про відшкодування матеріальної шкоди, завданої пошкодженням житлового будинку, обґрунтовуючи свої вимоги звітом про оцінку розміру збитків, завданих нерухомому майну, з долученням фотоматеріалів. Суд дійшов висновку, що належним доказом розміру шкоди у таких справах є акт обстеження пошкодженого або знищеного майна, складений відповідно до вимог нормативно-правових актів, прийнятих на виконання рішень Кабінету Міністрів України, які регулюють порядок фіксації наслідків проведення антитерористичної операції. Водночас поданий позивачем звіт про оцінку розміру збитків, завданих нерухомому майну, складений без огляду об'єкта незавершеного будівництва та з долученням фотоматеріалів, не містив жодного доказу наявності об'єкта незавершеного будівництва (матеріалів) саме на земельній ділянці, яка належить позивачеві [9].

Одним із важливих питань, що виникали під час розгляду цієї категорії справ, була необхідність визначення підстав та обсягу відповідальності держави. Так, зокрема, у постанові від 04.09.2019 у справі № 265/6582/16-ц Велика Палата ВС сформувала правову позицію, відповідно до якої відшкодування шкоди, передбачене ст. 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», не створює легітимного очікування її отримання від держави за відсутності спеціального закону, який регулює відповідний механізм. Водночас Суд наголосив на змісті позитивних і негативних обов'язків держави за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підкресливши право особи вимагати компенсації за невиконання державою її позитивних обов'язків щодо захисту права власності навіть за відсутності спеціального законодавчого регулювання [10]. Розвиваючи цей підхід, у постанові від 15.01.2020 у справі № 646/5066/17 Друга судова палата Касаційного цивільного суду у складі ВС зазначила, що «...відсутність у законодавстві України відповідних приписів щодо відшкодування власникові шкоди, заподіяної його об'єкту нежитлової нерухомості терористичним актом, не перешкоджає особі, яка вважає, що стосовно її права власності на таке майно певний позитивний обов'язок не був виконаний, вимагати від держави компенсації за це невиконання на підставі статті 1 Першого протоколу до Конвенції» [11].

Зазначені правові позиції стали підґрунтям для формування судової практики щодо присудження грошової компенсації за порушення державою позитивних обов'язків у сфері захисту права власності. При цьому розмір такої компенсації визначався індивідуально з урахуванням обставин кожної справи. Зокрема, у постанові Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі ВС від 18.03.2020 у справі № 757/54411/16-ц розмір відшкодування було визначено у сумі 20 тис. грн та 40 тис. грн [12], а у постанові Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 08.09.2021 у справі № 757/54567/16-ц – 100 тис. грн [13].

Ця практика зазнала змін після прийняття Закону України від 23.02.2023 № 2923-IX «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного

внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» [14]. Саме цим Законом було врегульовано порядок звернення фізичних осіб – громадян України за отриманням компенсації за пошкоджені або знищені окремі об'єкти нерухомого майна. Зокрема, Перша судова палата Касаційного цивільного суду у складі ВС в постанові від 05.03.2025 у справі № 757/13711/22-ц дійшла висновку, що прийняття Закону № 2923-IX, яким визначено правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, а також перелік її отримувачів, дає підстави вважати, що держава Україна в особі Кабінету Міністрів України реалізувала свій позитивний матеріальний обов'язок щодо визначення правил, спрямованих на відновлення прав осіб, які постраждали, зокрема, внаслідок загибелі цивільних осіб і пошкодження майна через збройну агресію рф [15].

Водночас у справах щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди, у яких відповідачем визначалося рф, було сформовано правові позиції про відмову в задоволенні позовних вимог. Зокрема, у постановках Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 13.05.2020 у справі № 711/17/19 та від 03.06.2020 у справі № 357/13182/18 суд дійшов висновку, що рф може бути відповідачем у судах України «... тільки з її явно вираженої або мовчазної згоди, висловленої через уповноважених на це осіб», тобто лише за умови надання нею згоди на участь у судовому процесі як відповідача [16; 17]. Така позиція ґрунтувалася на загальновизнаному принципі судового імунітету держави (лат. *par in parem non habet imperium*), закріпленому, зокрема, у Європейській конвенції про імунітет держав (1972) [18] та Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004) [19], якими передбачено імунітет держави та її власності від юрисдикції судів іншої держави. Це знайшло своє відображення і в ст. 79 Закону України від 23.06.2005 № 2709-IV «Про міжнародне приватне право», відповідно до якої пред'явлення позову до іноземної держави, залучення її до участі у справі як відповідача або третьої особи допускаються лише за згодою компетентних органів відповідної держави [20].

Із початком повномасштабного вторгнення рф в Україну питання судового імунітету держави-агресора та визначення її належним відповідачем у спорах про відшкодування шкоди набуло особливої актуальності й стало підставою для формування нової правової позиції ВС. У цих умовах ВС переосмислив підходи до застосування інституту судового імунітету рф, визначивши можливість українських судів розглядати спори за позовами осіб до рф про відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії. Так, зокрема, у постанові Касаційного цивільного суду у складі ВС від 14.04.2022 у справі № 308/9708/19 суд дійшов висновку про відсутність у рф судового імунітету у справах про відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, оскільки рф діяла «... не у межах свого суверенного права на самооборону, навпаки віроломно порушила усі суверенні права України, діючи на її території, а тому безумовно надалі не користується у такій категорії справ своїм судовим імунітетом», а отже, суди можуть не застосовувати імунітет цієї держави та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі внаслідок збройної агресії рф, за позовом, поданим безпосередньо до цієї іноземної держави [21]. Розвиваючи цей підхід, у постанові Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі ВС від 18.05.2022 у справі № 760/17232/20-ц суд зазначив, що «... підтримання юрисдикційного імунітету рф позбавить позивача ефективного доступу до суду для захисту своїх прав, що є несумісним з положенням п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних прав» [22]. Таким чином, починаючи з 2022 року, у справах, де відповідачем виступала рф або її органи, національні суди сформували практику задоволення позовних вимог та ухвалення рішень про стягнення матеріальної і моральної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії.

Подальший розвиток правової позиції щодо участі держави-агресора як відповідача у справах про відшкодування шкоди знайшов відображення у висновку, сформульованому в

постанові Касаційного господарського суду у складі ВС від 06.11.2023 у справі № 910/5699/23, в якій уточнено підхід до визначення такого відповідача. Зокрема, суд зазначив, що стороною у спорах про відшкодування шкоди, завданої діями держави або іноземної держави, є відповідна держава як суб'єкт цивільних правовідносин, яка бере участь у процесі, як правило, в особі органу державної влади, якого позивач визначає порушником своїх прав. Отже, держава Україна, як і іноземна держава, бере участь у справах про відшкодування шкоди, завданої державою (іноземною державою), як відповідач через відповідні органи державної влади, зазвичай через орган, діями якого завдано шкоду [23].

Водночас еволюція судової практики охопила й питання розмежування механізмів компенсації за житло, зруйноване внаслідок збройної агресії, до та після 24.02.2022. Так, у постанові від 02.07.2025 у справі № 202/3809/22 Касаційний цивільний суд у складі ВС дійшов висновку, що грошова компенсація за житло, зруйноване до 24.02.2022, виплачується в межах максимального розміру 300 000,00 грн, встановленого Порядком надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією рф, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 № 947. При цьому запровадження інших механізмів компенсації за пошкодження майна після 24.02.2022 не є дискримінацією, оскільки надання пільг і компенсацій окремим категоріям осіб у випадках, передбачених законом, не вважається дискримінацією згідно із законодавством [24].

Окрему увагу в судовій практиці ВС приділено й питанню суб'єктного складу отримувачів компенсації. У постанові від 25.04.2025 року у справі № 200/5556/23 суд дійшов висновку, що, враховуючи вимоги Закону України № 2923-IX, відповідно до яких отримувачами компенсації за пошкоджені або знищені об'єкти є фізичні особи – громадяни України, відсутність в іноземців права на отримання компенсації за шкоду, завдану їхньому нерухомому майну внаслідок збройної агресії рф, є законним, виправданим і пропорційним рішенням держави. При цьому Суд зазначив, що «...встановлені законом обмеження не є проявом дискримінації, а спрямовані на досягнення легітимної мети – забезпечення раціонального й ефективного використання державних ресурсів в умовах воєнного стану та соціально-економічних викликів» [25].

Наявність значної кількості рішень про відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії рф проти України, зумовила необхідність вирішення питань, пов'язаних із виконанням таких судових рішень. Так, зокрема, особи почали звертатися до судів із позовами про відшкодування моральної шкоди, завданої тривалою бездіяльністю держави Україна в особі Міністерства юстиції України під час виконання рішень про стягнення коштів із рф, а також неініціюванням змін до чинного законодавства з метою забезпечення виконання таких рішень. У постанові Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі ВС від 14 січня 2026 року у справі № 553/88/25 було сформульовано правову позицію, відповідно до якої «...відсутність відповідного закону щодо отримання відшкодування шкоди, присудженої за рішенням суду за рахунок майна держави-агресора, не створює законних очікувань на отримання від держави Україна відшкодування шкоди у разі неможливості виконання такого судового рішення на території України в ординарній процедурі». При цьому суд акцентував, що існування рішень про відшкодування шкоди з рф та відсутність національних механізмів їх виконання на території України не перешкоджають особам, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації, звернутися до Міжнародного реєстру збитків для України [26].

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що формування правових позицій ВС у сфері відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, відбувалося поетапно й відображало еволюцію як національного законодавства, так і підходів судової практики.

Розпочавши з вирішення питань щодо належності та допустимості доказів у справах про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок антитерористичної операції, ВС сформував правові позиції щодо підстав і меж відповідальності держави, її позитивних обов'язків у сфері захисту права власності, застосування інституту судового імунітету рф та

можливості українських судів розглядати спори за позовами осіб до РФ про відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, участі держави-агресора як відповідача у справах, розмежування механізмів компенсації за житло, зруйноване внаслідок збройної агресії, до та після 24.02.2022, а також визначення суб'єктного складу отримувачів компенсації та меж відповідальності держави Україна у разі неможливості виконання судових рішень про стягнення шкоди з держави-агресора.

Ці правові позиції стали основою для подальшого правозастосовної практики та формування єдиного підходу до вирішення цієї категорії спорів. Водночас подальший розвиток законодавства безпосередньо впливатиме на трансформацію судової практики й зумовлюватиме уточнення та деталізацію правових позицій ВС, оскільки у цій сфері й надалі залишається значна кількість невирішених і дискусійних питань, що потребують як нормативного врегулювання, так і подальшого наукового осмислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Onishchenko N., Teremetskyi V., Bila V., Chechil Yu., Kostenko M. Judicial and extrajudicial proceedings to compensate for damages caused by armed conflicts: experience of Ukraine. *Lex Humana*. 2023. Vol. 15, No. 3. P. 522–537. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2663>
2. Предместніков О. Г., Лещенко С. О., Ковташ В. Д. Компенсація за зруйноване житло: взаємодія «єВідновлення», судового захисту та страхових механізмів. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17802169>
3. Попова С. О. Компенсація моральної шкоди, завданої збройною агресією, за загибель члена сім'ї: судова практика. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2025. № 4. Ч. 1. С. 412–417. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.63>
4. Степанчук М. Р. Відшкодування та компенсація шкоди, завданої знищенням або пошкодженням нерухомості: еволюція законодавчого підходу в період АТО/ООС та окремі проблеми судової практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 144–147. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/31>
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»: указ Президента України від 14.04.2014 № 405/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/405/2014>
6. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/638-15>
7. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 № 2268-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2268-19>
8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15>
9. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 25.04.2018 у справі № 227/6023/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74021731>
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04.09.2019 у справі № 265/6582/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86310215>
11. Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 15.01.2020 у справі № 646/5066/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87053027>
12. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 18.03.2020 у справі № 757/54411/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88667039>

13. Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 08.09.2021 у справі № 757/54567/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99575081>
14. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2923-20>
15. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 05.03.2025 у справі № 757/13711/22-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125673562>
16. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 03.06.2020 у справі № 357/13182/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89928706>
17. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 10.06.2019 у справі № 711/17/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82308521>
18. European Convention on State Immunity. ETS No. 074. Basle, 16.V.1972. URL: <https://rm.coe.int/16800730b1>
19. United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property. General Assembly resolution 59/38 of 2 December 2004. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004_resolution.pdf
20. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2709-15>
21. Постанова Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 14.04.2022 у справі № 308/9708/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064>
22. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 18.05.2022 у справі № 760/17232/20-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635312>
23. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 06.11.2023 у справі № 910/5699/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115272587>
24. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 02.07.2025 у справі № 202/3809/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128626856>
25. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 25.04.2025 у справі № 200/5556/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126885224>
26. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 14.01.2026 у справі № 553/88/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133578770>

Дата першого надходження рукопису до видання: 15.03.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 31.03.2026

Дата публікації: 17.04.2026